

Zasady moralne a religia

Przedruk i rozpowszechnianie
tej publikacji **w całości** dozwolone
wyłącznie za zgodą CBOS.
Wykorzystanie **fragmentów**
oraz danych empirycznych
wymaga podania źródła

Znak jakości przyznany CBOS przez Organizację Firm Badania Opinii i Rynku 14 stycznia 2016 roku

Fundacja Centrum Badania Opinii Społecznej
ul. Świętojerska 5/7, 00-236 Warszawa
e-mail: sekretariat@cbos.pl; info@cbos.pl
<http://www.cbos.pl>
(48 22) 629 35 69

- ▶ Jedyne co piąty badany (21%) wyraża przekonanie, że należy mieć wyraźne zasady moralne i nigdy od nich nie odstępować.
- ▶ Od roku 2013 wyraźnie ubyło respondentów opowiadających się za koniecznością określania kryteriów dobra i zła – czy to w postaci norm społecznych (spadek z 20% do 11%), czy też religijnych (spadek z 19% do 15%). Jednocześnie znacząco zwiększyła się (z 57% do 69%) grupa tych, którzy są przekonani, że rozstrzygnięcie o dobru i złu powinno być przede wszystkim wewnętrzną sprawą każdego człowieka.
- ▶ To, że moralność – jakkolwiek rozumiana – nie musi wynikać z religii, wyraźnie pokazują opinie badanych na temat związków między moralnością a religią. Ponad trzy czwarte Polaków (78%) uważa, że religia nie musi uzasadniać słusznych nakazów moralnych.
- ▶ Katolickie zasady moralne za najlepszą i wystarczającą podstawę moralności uznaje jedynie niespełna co piąty badany (18%). Stosunkowo największą grupę (46% wskazań) stanowią ci, według których katolickie zasady moralne są w większości słuszne, lecz nie ze wszystkimi z nich się zgadzają, a ponadto sądzą, że te właściwe nie zawsze są wystarczające.
- ▶ Połowa Polaków uważa, iż wychowanie w polskiej szkole powinno opierać się na ogólnoludzkim humanizmie, odwołującym się do zasad wspólnych, uznawanych zarówno przez wierzących, jak i przez niewierzących (49% wskazań). Jedyne co siódmy (14%) sądzi, że podstawę wychowania w szkole powinny stanowić wartości i normy wynikające z etyki katolickiej głoszonej przez Kościół.

Religia staje się coraz mniej zinstytucjonalizowana i w coraz większym stopniu ulega indywidualizacji. W latach 2005–2014 odsetek osób deklarujących się jako wierzące i stosujące się do wskazań Kościoła zmniejszył się z 66% do 39%, przybyło zaś (z 32% do 52%) tych, które twierdzą, że wierzą na swój własny sposób¹. Religia nadal pozostaje jednak ważną sferą życia Polaków – w grudniowym badaniu 92% respondentów uznało się za wierzących, zaś 43% zadeklarowało regularne, przynajmniej cotygodniowe, uczestnictwo w praktykach religijnych². Pojawia się zatem pytanie, na ile religia stanowi w dzisiejszym społeczeństwie, w którym 92% dorosłych Polaków określa się mianem katolików³, wyznacznik codziennego postępowania. W tym kontekście, w jednym z ostatnich sondaży⁴ po raz kolejny podjęliśmy problematykę stosunku ankietowanych do zasad i norm moralnych oraz konieczności ich powiązania z religią.

CZY NALEŻY KIEROWAĆ SIĘ STAŁYMI ZASADAMI MORALNYMI?

Obecnie, podobnie jak trzy lata temu, przekonanie, że należy mieć wyraźne zasady moralne i nigdy od nich nie odstępować, wyraża jedna piąta badanych (21%). Dwukrotnie wyższy odsetek (39%, spadek o 3 punkty procentowe) posiadanie jednoznacznych zasad moralnych uważa wprawdzie za pożądane, ale dopuszcza, by w pewnych sytuacjach zasady te uznać za nieobowiązujące. Co piąty respondent (20%) stoi na stanowisku, że dobrze jest mieć stałe zasady, jednak złożony charakter życia codziennego zmusza do pewnych przewartościowań, a więc w określonej sytuacji odstępianie od nich nie jest niczym złym. Niespełna co ósmy dorosły Polak (12%) opowiada się za postępowaniem całkowicie uzależnionym od sytuacji. W opinii tej grupy respondentów bezzasadne jest odgórne ustalanie reguł moralnych.

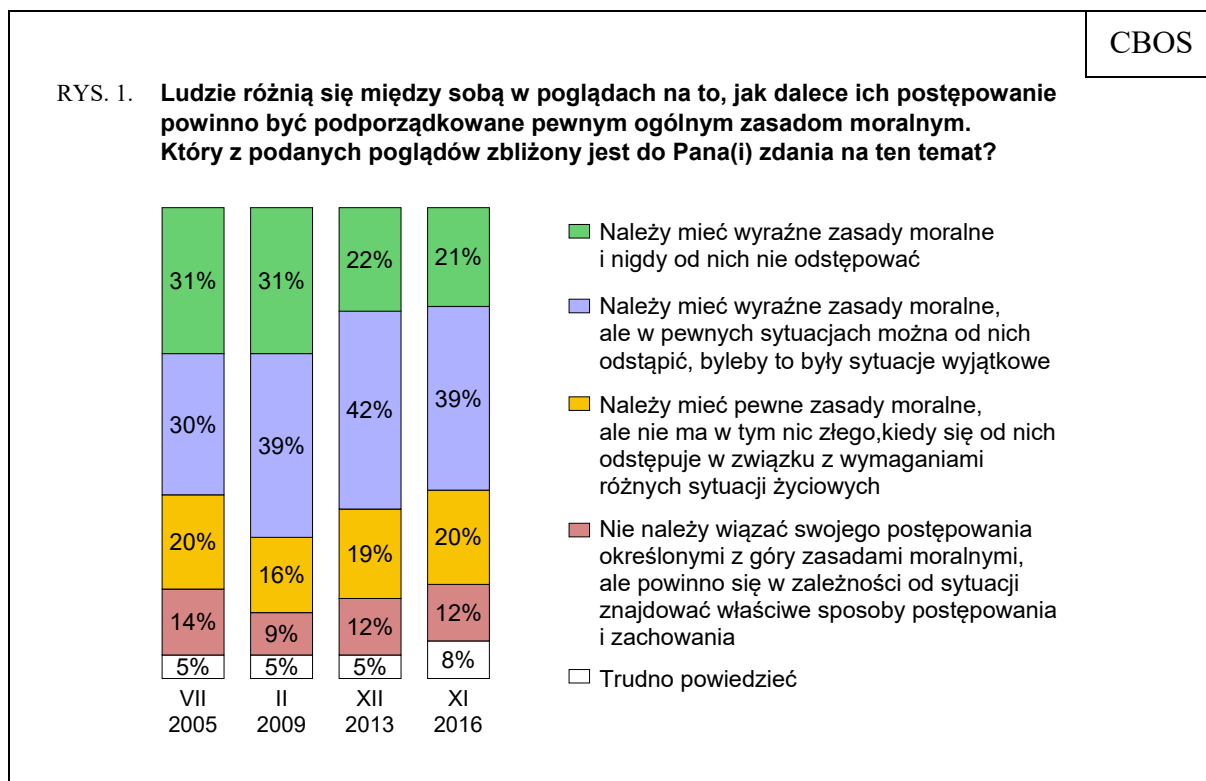
¹ Zob. komunikat CBOS „Zmiany w zakresie podstawowych wskaźników religijności Polaków po śmierci Jana Pawła II”, luty 2015 (oprac. R. Boguszewski).

² Badanie „Aktualne problemy i wydarzenia” (319) przeprowadzono metodą wywiadów bezpośrednich (face-to-face) wspomaganym komputerowo (CAPI) w dniach 1–11 grudnia 2016 roku na liczącej 1136 osób reprezentatywnej próbie losowej dorosłych mieszkańców Polski.

³ Tamże.

⁴ Badanie „Aktualne problemy i wydarzenia” (318) przeprowadzono metodą wywiadów bezpośrednich (face-to-face) wspomaganym komputerowo (CAPI) w dniach 4–13 listopada 2016 roku na liczącej 1019 osób reprezentatywnej próbie losowej dorosłych mieszkańców Polski.

Ich zdaniem, okoliczności wymuszają określone postępowanie, które w danej chwili jest etycznie właściwe. Oznacza to, że w innej sytuacji to samo zachowanie może zostać uznane za niemoralne.

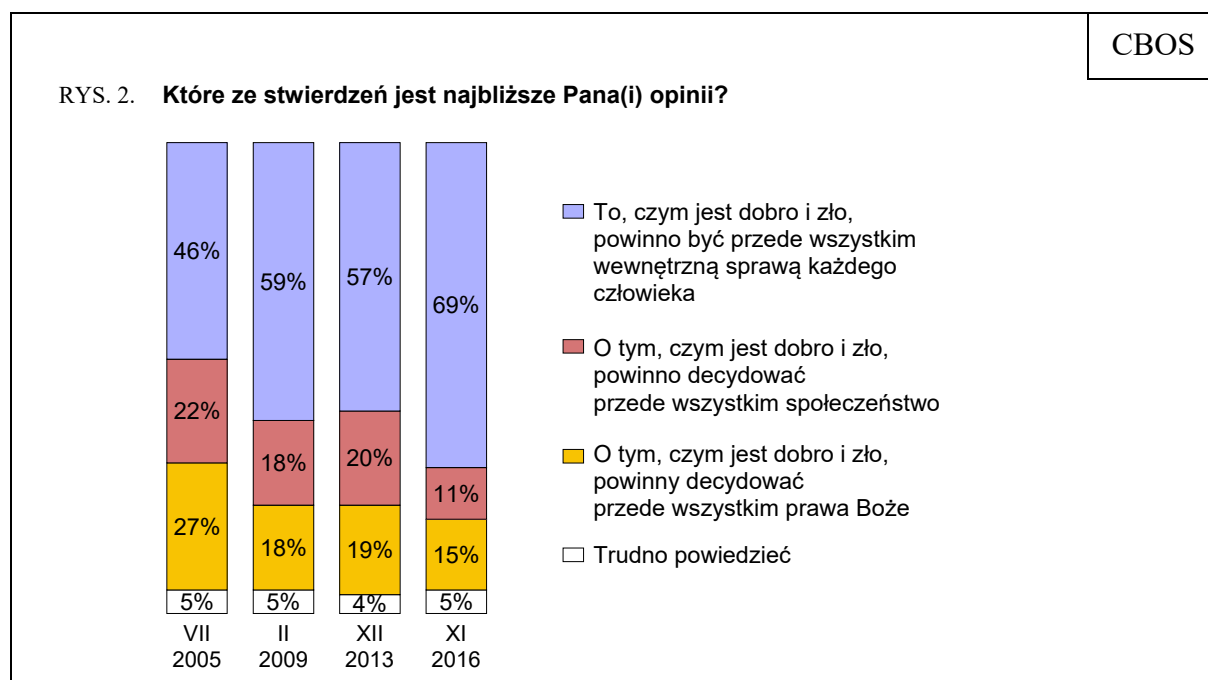

Przekonanie, iż, co prawda, należy mieć określone zasady moralne, ale w wyjątkowych sytuacjach można od nich odstąpić, przeważa w niemal wszystkich wyróżnionych przez nas grupach społeczno-demograficznych. Wyjątek stanowią jedynie osoby najczęściej praktykujące religijnie, które z reguły wyrażają potrzebę posiadania wyraźnych i bezwzględnych zasad moralnych (zob. tabela aneksowa 1).

ŹRÓDŁA ZASAD MORALNYCH

Wprawdzie w stosunku do 2013 roku opinie na temat konieczności posiadania jasnych zasad określających, co jest dobre, a co złe, w zasadzie nie zmieniły się, jednak w tym samym czasie wyraźnie ubyło respondentów opowiadających się za koniecznością pewnej, niezależnej od jednostek, kodyfikacji zasad i w związku z tym ustalenia jasnych kryteriów dobra i zła. Zmalała (z 20% do 11%) liczba badanych sądzących, że o tym, czym jest dobro, a czym złe, powinno decydować przede wszystkim społeczeństwo, a także zmniejszył się odsetek tych, którzy normodawcą w tej kwestii czynią prawa Boże (z 19% do 15%). Jednocześnie znacząco

zwiększyła się (z 57% do 69%) grupa tych, którzy są przekonani, że rozstrzyganie o dobru i złu powinno być przede wszystkim wewnętrzną sprawą każdego człowieka.

Opinie na temat źródeł zasad etycznych różnicuje przede wszystkim religijność badanych – zwłaszcza głęboka. W przypadku osób praktykujących religijnie kilka razy w tygodniu jest to w pierwszej kolejności Bóg (uważa tak 59% z nich), jednak już dwie trzecie (66%) chodzących do kościoła raz na tydzień uważa, że rozstrzyganie o dobru i złu powinno być wewnętrzną sprawą każdego człowieka. Jeszcze częściej przekonanie takie wyrażają respondenci praktykujący rzadziej niż raz w tygodniu i w ogóle niepraktykujący (od 71% do 77%).

Tabela 1

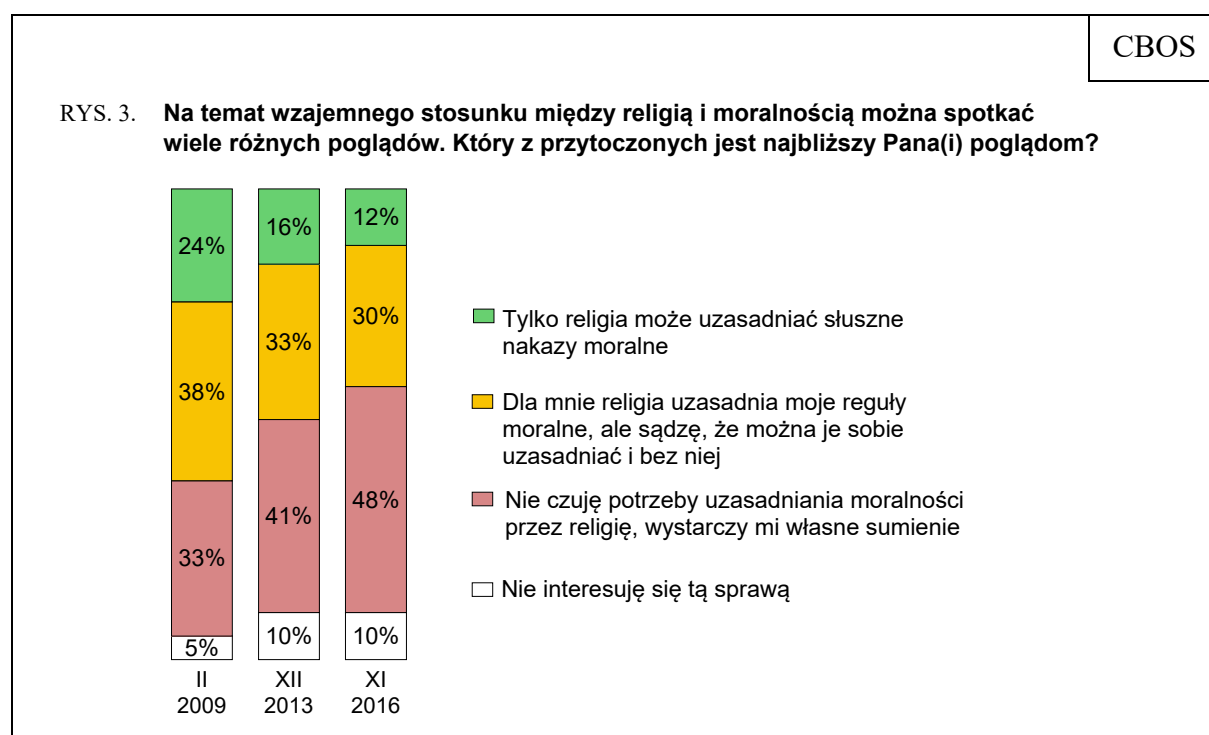
Czy bierze Pan(i) udział w praktykach religijnych, takich jak: msze, nabożeństwa lub spotkania religijne?	Które ze stwierdzeń jest najbliższe Pana(i) opinii?			
	To, czym jest dobro i zło, powinno być przede wszystkim wewnętrzną sprawą każdego człowieka	O tym, czym jest dobro i zło, powinno decydować przede wszystkim społeczeństwo	O tym, czym jest dobro i zło, powinny decydować przede wszystkim prawa Boże	Trudno powiedzieć
	w procentach			
Tak, zazwyczaj kilka razy w tygodniu	35	4	59	2
Tak, raz w tygodniu	66	10	20	4
Tak, przeciętnie jeden lub dwa razy w miesiącu	71	8	12	9
Tak, kilka razy w roku	76	15	3	6
W ogóle nie uczestniczę	77	12	8	3

Przekonanie o subiektywnym charakterze norm etycznych przeważa we wszystkich grupach społeczno-demograficznych z wyjątkiem osób praktykujących religijnie kilka razy w tygodniu (zob. tabela aneksowa 2).

MORALNOŚĆ A RELIGIA

To, że moralność – jakkolwiek rozumiana – nie musi wynikać z religii, wyraźnie pokazują opinie badanych na temat związków między moralnością a religią. Ponad trzy czwarte Polaków (78%) uważa, że religia nie musi uzasadniać słusznych nakazów moralnych, chociaż – jak wynika z deklaracji – w życiu sporej części z tych osób (30% ogółu) faktycznie je uzasadnia. Przekonanie, iż tylko religia może stanowić podstawę właściwej moralności, wyraża jedynie co ósmy ankietowany (12%), natomiast co dziesiąty (10%) nie interesuje się tymi sprawami.

W ostatnich latach wyraźnie wzrasta odsetek respondentów twierdzących, iż nie czują potrzeby uzasadniania moralności przez religię – wystarczy im do tego własne sumienie (od 2013 roku wzrost o 7 punktów procentowych, a od 2009 roku – o 15 punktów). Jednocześnie istotnie zmniejsza się grupa badanych przekonanych, że tylko religia może uzasadniać słuszne zasady moralne (od 2013 roku spadek z 16% do 12%, a od 2009 roku z 24% do 12%) oraz tych, którzy – choć sami kierują się zasadami wynikającymi z religii – twierdzą, że niereligijna moralność również jest możliwa (z 38% w 2009 roku do 30% obecnie).

O braku konieczności uzasadniania norm moralnych przez religię mówi trzy piąte spośród głęboko wierzących (61%, z czego 28% osobiście nie potrzebuje takiego uzasadnienia), ponad trzy czwarte wierzących (78%, w tym 47% kieruje się w życiu własnym sumieniem, a nie moralnością religijną) oraz zdecydowana większość niewierzących (97%). Jednocześnie przekonanie o bezwzględnie religijnym charakterze norm moralnych wyraża nieco ponad jedna trzecia głęboko wierzących (38%) i zaledwie 11% wierzących.

Tabela 2

Niezależnie od udziału w praktykach religijnych, czy uważa Pan(i) siebie za osobę:	Na temat wzajemnego stosunku między religią a moralnością można spotkać wiele różnych poglądów. Który z przytoczonych jest najbliższy Pana(i) poglądom?			
	Tylko religia może uzasadniać słuszne nakazy moralne	Dla mnie religia uzasadnia moje reguły moralne, ale sądzę, że można je sobie uzasadniać i bez niej	Nie czuję potrzeby uzasadniania moralności przez religię, wystarczy mi własne sumienie	Nie interesuję się tą sprawą
	w procentach			
– głęboko wierzącą	38	33	28	1
– wierzącą	11	31	47	11
– niewierzącą*	0	5	92	3

* Ze względu na małe liczebności połączono „raczej niewierzących” i „zdecydowanie niewierzących”

Biorąc pod uwagę udział w praktykach religijnych możemy stwierdzić, że o religijnym uzasadnieniu nakazów moralnych jako jedynie słusznym mówi połowa biorących udział w mszach i nabożeństwach kilka razy w tygodniu (53%), jedna ósma praktykujących raz w tygodniu (13%), jedna dziesiąta z grona praktykujących 1–2 razy w miesiącu (10%) oraz jedynie nieliczni spośród praktykujących kilka razy w roku (4%) oraz w ogóle niepraktykujących (5%). Ponadto, w uzasadnianiu własnej moralności religię pomija osobiście ponad jedna siódma praktykujących kilka razy w tygodniu (15%), dwie piąte uczęszczających na msze i nabożeństwa raz w tygodniu (39%), niespełna połowa praktykujących 1–2 razy w miesiącu (44%), dwie trzecie praktykujących kilka razy w roku (64%) oraz ponad trzy czwarte w ogóle niepraktykujących (79%).

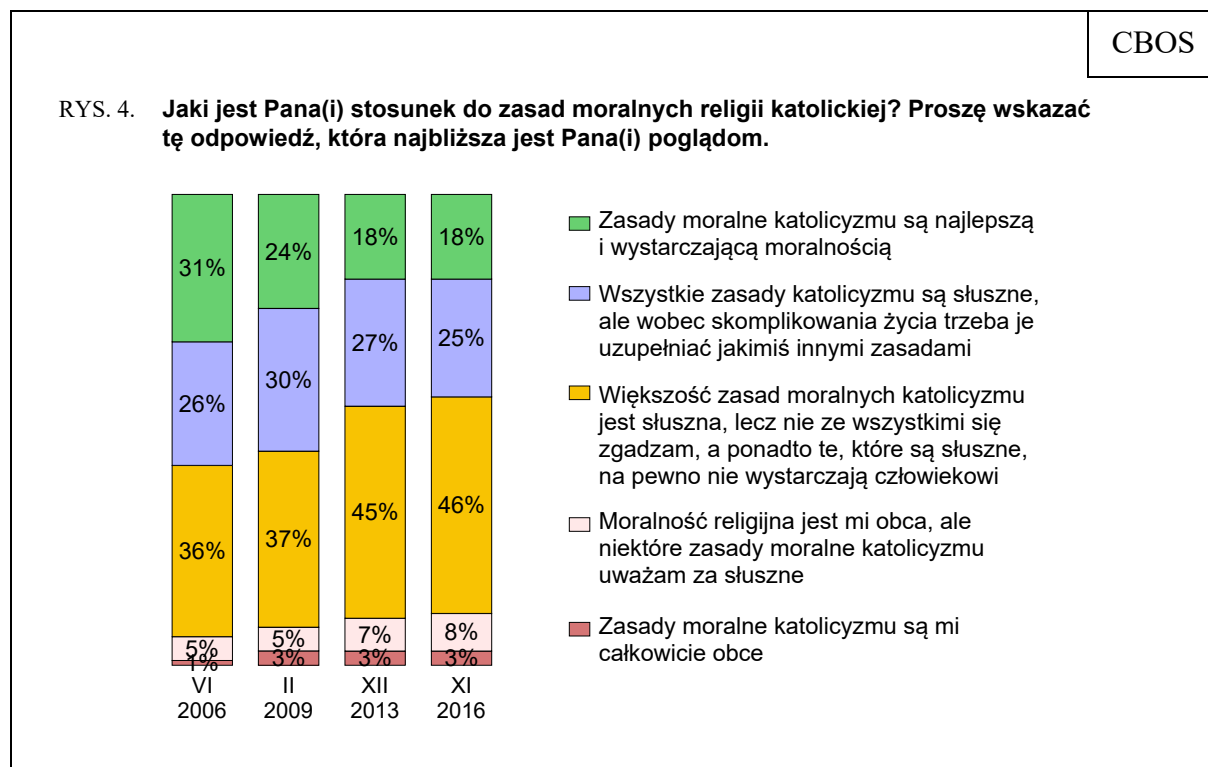
Tabela 3

Czy bierze Pan(i) udział w praktykach religijnych, takich jak: msze, nabożeństwa lub spotkania religijne?	Na temat wzajemnego stosunku między religią a moralnością można spotkać wiele różnych poglądów. Który z przytoczonych jest najbliższy Pana(i) poglądom?			
	Tylko religia może uzasadniać słuszne nakazy moralne	Dla mnie religia uzasadnia moje reguły moralne, ale sędzę, że można je sobie uzasadnić i bez niej	Nie czuję potrzeby uzasadniania moralności przez religię, wystarczy mi własne sumienie	Nie interesuję się tą sprawą
	w procentach			
Tak, zazwyczaj kilka razy w tygodniu	53	30	15	2
Tak, raz w tygodniu	13	38	39	10
Tak, przeciętnie jeden lub dwa razy w miesiącu	10	35	44	11
Tak, kilka razy w roku	4	20	64	12
W ogóle nie uczestniczę	5	8	79	8

STOSUNEK DO ZASAD MORALNYCH KATOLICYZMU

Z zaprezentowanych danych wynika, że już tylko nieco ponad dwie piąte dorosłych Polaków (42%) deklaruje, iż uzasadnienia moralnych reguł postępowania szuka w religii (od 2009 roku spadek łącznie o 20 punktów procentowych). Pojawia się zatem pytanie, jaki jest w katolickim kraju (dziewięciu na dziesięciu respondentów uznaje się za katolików) stosunek do moralności określonej przez to wyznanie. Okazuje się, że katolickie zasady moralne za najlepszą i wystarczającą podstawę moralności uznaje obecnie, tak jak przed trzema laty, jedynie niespełna co piąty badany (18%). Wśród samych katolików odsetek ten jest tylko minimalnie wyższy (19%). Stosunkowo największą grupę (46%) stanowią ci, według których katolickie zasady moralne są w większości słuszne, lecz nie ze wszystkimi z nich się zgadzają, a ponadto sądzą, że te, które są właściwe, nie wystarczają człowiekowi (wśród katolików opinię taką wyraża również 46%). Jedna czwarta ankietowanych (25%, wśród katolików – 27%) twierdzi natomiast, że wszystkie zasady katolickie są słuszne, jednak wobec skomplikowania życia trzeba je uzupełniać jakimiś innymi normami. Moralność religijną za obcą sobie uznaje 11% badanych, przy czym 8% mimo wszystko docenia niektóre zasady wynikające z katolicyzmu.

Ostatnie trzy lata nie przyniosły znaczących zmian w podejściu Polaków do moralności katolickiej, natomiast w porównaniu do roku 2009, czy – tym bardziej – do 2006 zauważalny jest znaczący spadek odsetka osób, które moralność ograniczają wyłącznie do zasad katolicyzmu, a wzrost liczby tych, które wprawdzie doceniają moralność katolicką, ale nie zawsze się z nią zgadzają i jednocześnie uważają, że jest ona niewystarczająca. Ponadto nieznacznie rośnie liczba respondentów, którzy moralność religijną uznają za sobie obcą.

W omawianej kwestii religijność badanych odgrywa oczywiście znaczącą rolę, jednak – jak się okazuje – blisko połowa głęboko wierzących (48%) moralność katolicką uznaje za niewystarczającą. Z kolei wśród respondentów, którzy określają się jako wierzący, zasady moralne katolicyzmu za najlepszą i wystarczającą moralność uważa zaledwie co szósty (17%). Niemal trzykrotnie większa grupa (49%) podchodzi do moralności katolickiej wybiórczo i nie traktuje jej jako jedynej obowiązującej, a ośmiu na stu wierzących (8%) deklaruje, że katolickie zasady moralne są im osobiście obce.

Tabela 4

Niezależnie od udziału w praktykach religijnych, czy uważa Pan(i) siebie za osobę:	Jaki jest Pana(i) stosunek do zasad moralnych religii katolickiej? Proszę wskazać tę odpowiedź, która jest najbliższa Pana(i) poglądom.				
	Zasady moralne katolicyzmu są najlepszą i wystarczającą moralnością	Wszystkie zasady katolicyzmu są słuszne, ale wobec skomplikowania życia trzeba je uzupełnić jakimiś innymi zasadami	Większość zasad moralnych katolicyzmu jest słuszna, lecz nie ze wszystkimi się zgadzam, a ponadto te, które są słuszne, na pewno nie wystarczają człowiekowi	Moralność religijna jest mi obca, ale niektóre zasady moralne katolicyzmu uważam za słuszne	Zasady moralne katolicyzmu są mi całkowicie obce
	w procentach				
– głęboko wierzącą	49	23	25	0	3
– wierzącą	17	26	49	5	3
– niewierzącą*	0	7	29	58	6

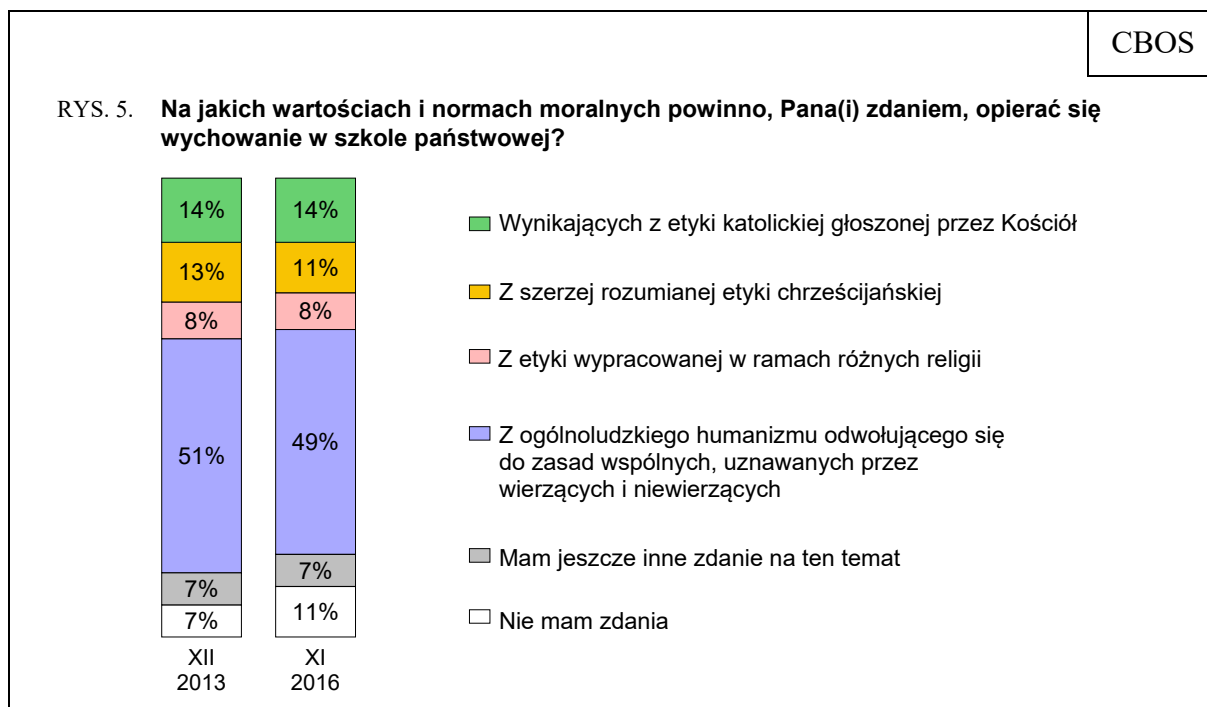
* Ze względu na niskie liczebności połączono „raczej niewierzących” i „zdecydowanie niewierzących”

Wśród osób, które praktykują religijnie kilka razy w tygodniu, o tym, że normy moralne proponowane przez katolicyzm są wystarczające, a zarazem o ich wyższości, przekonanych jest 67% ankietowanych, a wśród uczestniczących w praktykach religijnych raz w tygodniu – jedynie 23%. Należy jednak zauważyć, iż ci, którzy w ogóle nie praktykują lub robią to okazjonalnie, w większości doceniają moralność katolicką, choć nie zawsze się z nią zgadzają, a ponadto uznają, że wymaga ona uzupełnienia.

Tabela 5

Czy bierze Pan(i) udział w praktykach religijnych, takich jak: msze, nabożeństwa lub spotkania religijne?	Jaki jest Pana(i) stosunek do zasad moralnych religii katolickiej? Proszę wskazać tę odpowiedź, która jest najbliższa Pana(i) poglądom.				
	Zasady moralne katolicyzmu są najlepszą i wystarczającą moralnością	Wszystkie zasady katolicyzmu są słuszne, ale wobec skomplikowania życia trzeba je uzupełnić jakimiś innymi zasadami	Większość zasad moralnych katolicyzmu jest słuszna, lecz nie ze wszystkimi się zgadzam, a ponadto te, które są słuszne, na pewno nie wystarczają człowiekowi	Moralność religijna jest mi obca, ale niektóre zasady moralne katolicyzmu uważam za słuszne	Zasady moralne katolicyzmu są mi całkowicie obce
	w procentach				
Tak, zazwyczaj kilka razy w tygodniu	67	17	13	0	2
Tak, raz w tygodniu	23	31	41	3	2
Tak, przeciętnie jeden lub dwa razy w miesiącu	11	25	55	7	2
Tak, kilka razy w roku	5	22	60	8	5
W ogóle nie uczestniczę	10	5	39	37	9

Stosunek respondentów do wartości i norm proponowanych przez religię katolicką mierzyliśmy poniekąd również pytaniem o podstawę wychowania w szkole państwowej. W tej kwestii połowa badanych uważa, iż wychowanie w polskiej szkole powinno opierać się na ogólnoludzkim humanizmie, odwołującym się do zasad wspólnych, uznawanych zarówno przez wierzących, jak i przez niewierzących (49%, spadek o 2 punkty procentowe). Jedyne co siódmy badany (14%) sądzi, że podstawę wychowania w szkole powinny stanowić wartości i normy wynikające z etyki katolickiej głoszonej przez Kościół. Nieco mniejszy odsetek respondentów (11%, spadek o 2 punkty) wskazał w tym kontekście na szerszej rozumianą etykę chrześcijańską, zaś nieliczni normy i wartości propagowane w szkołach państwowych oparliby na etyce wypracowanej w ramach różnych religii (8%).

Okazuje się, że w zasadzie bez względu na deklaracje wiary i uczestnictwo w praktykach religijnych (wyjątek stanowią osoby praktykujące religijnie kilka razy w tygodniu), badani najczęściej opowiadają się za pozareligijnymi źródłami wartości i norm, które miałyby stanowić podstawę wychowania w szkole państwowej. Oczywiście, im silniejsza deklarowana wiara oraz im częstsze uczestnictwo w praktykach religijnych, tym mocniejsze przeświadczenie o tym, że wychowanie w szkole państwowej powinno się opierać na zasadach moralnych proponowanych przez Kościół katolicki.

Tabela 6

Niezależnie od udziału w praktykach religijnych, czy uważa Pan(i) siebie za osobę:	Na jakich wartościach i normach moralnych powinno, Pana(i) zdaniem, opierać się wychowanie w szkole państwowej?					
	Wynikających z etyki katolickiej głoszonej przez Kościół	Z szerzej rozumianej etyki chrześcijańskiej	Z etyki wypracowanej w ramach różnych religii	Z ogólnoludzkiego humanizmu odwołującego się do zasad wspólnych, uznawanych przez wierzących i niewierzących	Mam jeszcze inne zdanie na ten temat	Nie mam zdania
	w procentach					
– głęboko wierzącą	27	16	8	34	3	12
– wierzącą	15	12	8	47	7	11
– niewierzącą*	0	0	3	95	2	0

* Ze względu na niskie liczebności połączono „raczej niewierzących” i „zdecydowanie niewierzących”

Tabela 7

Czy bierze Pan(i) udział w praktykach religijnych, takich jak: msze, nabożeństwa lub spotkania religijne?	Na jakich wartościach i normach moralnych powinno, Pana(i) zdaniem, opierać się wychowanie w szkole państwowej?					
	Wynikających z etyki katolickiej głoszonej przez Kościół	Z szerzej rozumianej etyki chrześcijańskiej	Z etyki wypracowanej w ramach różnych religii	Z ogólnoludzkiego humanizmu odwołującego się do zasad wspólnych, uznawanych przez wierzących i niewierzących	Mam jeszcze inne zdanie na ten temat	Nie mam zdania
	w procentach					
Tak, zazwyczaj kilka razy w tygodniu	37	23	15	17	2	6
Tak, raz w tygodniu	20	16	6	42	7	9
Tak, przeciętnie jeden lub dwa razy w miesiącu	12	8	11	49	7	13
Tak, kilka razy w roku	5	5	9	60	8	13
W ogóle nie uczestniczę	5	6	7	70	6	6

W Polsce coraz wyraźniej uwidaczniają się symptomy „sekularyzacji moralności”, która wyraża się w tym, że Polacy w coraz mniejszym stopniu odczuwają potrzebę religijnego uzasadniania własnych zasad moralnych i w wielu kwestiach deklarują poglądy moralne niezgodne z wyznawaną przez siebie religią, a rozstrzyganie o dobru i złu pozostawiają własnemu sumieniu. Nierzadko dotyczy to osób, które deklarują się jako wierzące (a nawet głęboko wierzące) oraz regularnie praktykujące religijnie. Niemniej jednak zasady moralne proponowane przez Kościół katolicki, choć przez większość katolików są uznawane za niezbyt dobrze przystające do dzisiejszej rzeczywistości i wymagające uzupełnienia, w wielu kwestiach znajdują uznanie i akceptację – również wśród osób określających się jako niewierzące i niepraktykujące religijnie.

Opracował
Rafał BOGUSZEWSKI

Tabela 1

		Ludzie różnią się między sobą w poglądach na to, jak dalece ich postępowanie powinno być podporządkowane pewnym ogólnym zasadom moralnym. Który z podanych poglądów zbliżony jest do Pana(i) zdania na ten temat?					Liczba osób
		Należy mieć wyraźne zasady moralne i nigdy od nich nie odstępować	Należy mieć wyraźne zasady moralne, ale w pewnych sytuacjach można od nich odstąpić, byleby to były sytuacje wyjątkowe	Należy mieć pewne zasady moralne, ale nie ma w tym nic złego, kiedy się od nich odstępuje w związku z wymaganiami różnych sytuacji życiowych	Nie należy wiązać swojego postępowania określonymi z góry zasadami moralnymi, ale powinno się w zależności od sytuacji znajdować właściwe sposoby postępowania i zachowania	Trudno powiedzieć	
		%	%	%	%	%	
Ogółem		21	39	20	12	8	1017
Płeć	Mężczyźni	24	38	18	10	10	478
	Kobiety	19	39	22	13	7	539
Wiek	18–24 lata	17	46	23	8	6	79
	25–34	22	41	19	10	9	198
	35–44	22	41	17	14	6	191
	45–54	17	38	26	14	6	154
	55–64	19	35	24	13	10	184
	65 lat i więcej	27	35	17	10	11	212
Miejsce zamieszkania	Wieś	20	38	19	10	12	403
	Miasto do 19 999	17	44	22	13	4	147
	20 000 – 99 999	24	32	19	18	6	223
	100 000 – 499 999	20	40	26	10	5	151
	500 000 i więcej mieszk.	26	43	17	4	9	94
Wykształcenie	Podstawowe / gimnazjalne	24	31	18	10	17	202
	Zasadnicze zawodowe	18	36	20	13	14	249
	Srednie	16	40	26	13	5	311
	Wyższe	28	45	15	10	1	255
Grupa społeczna i zawodowa	Kadra kier., spec. z wyższym wyksz.	33	39	13	14	1	103
	Sredni personel, technicy	13	45	30	10	3	34
	Pracownicy adm.-biurowi	27	44	25	1	2	67
	Pracownicy usług	18	44	20	14	4	52
	Robotnicy wykwalifikowani	18	37	21	16	9	135
	Robotnicy niewykwalifik.	20	42	12	14	12	43
	Rolnicy	17	29	27	8	19	55
	Pracujący na własny rach.	15	38	26	14	6	47
	Bezrobotni	20	36	16	22	6	40
	Emeryci	23	37	18	11	11	260
	Renciści	24	29	23	6	18	51
	Uczniowie i studenci	14	48	24	9	4	56
Pracuje w:	Gospodynie domowe i inni	16	40	25	10	9	75
	inst. państw., publicznej	22	46	20	10	2	137
	spółce właścicieli prywatnych i państwa	23	36	20	14	7	97
	sekt. pryw. poza rolnict. prywatnym gosp. rolnym	22	37	21	13	7	251
Dochody na jedną osobę	Do 649 zł	12	40	22	9	16	132
	Od 650 zł do 999 zł	22	34	21	11	12	164
	Od 1000 zł do 1399 zł	19	45	21	9	7	152
	Od 1400 zł do 1999 zł	26	36	20	15	3	159
	2000 zł i więcej	27	39	20	11	3	183
Ocena własnych war. mater.	Złe	21	31	20	11	17	94
	Srednie	20	41	20	9	10	372
	Dobre	22	38	21	13	6	550
Udział w prakt. religijnych	Kilka razy w tygodniu	64	23	8	3	2	49
	Raz w tygodniu	19	43	19	11	8	465
	1–2 razy w miesiącu	20	39	20	8	13	154
	Kilka razy w roku	17	33	27	15	6	236
	W ogóle nie uczestniczy	21	36	20	14	10	100
Poglądy polityczne	Lewica	18	38	28	12	4	191
	Centrum	19	41	21	12	7	244
	Prawica	30	40	13	11	5	305
	Trudno powiedzieć	15	35	22	11	16	271

Tabela 2

		Które ze stwierdzeń jest najbliższe Pana(i) opinii?				Liczba osób
		To, czym jest dobro i zło, powinno być przede wszystkim wewnętrzną sprawą każdego człowieka	O tym, czym jest dobro i zło, powinno decydować przede wszystkim społeczeństwo	O tym, czym jest dobro i zło, powinny decydować przede wszystkim prawa Boże	Trudno powiedzieć	
		%	%	%	%	
Ogółem		69	11	15	5	1013
Płeć	Mężczyźni	64	15	15	7	476
	Kobiety	73	7	15	4	537
Wiek	18–24 lata	70	10	8	12	79
	25–34	75	9	11	4	197
	35–44	63	13	20	4	190
	45–54	72	9	15	3	153
	55–64	74	10	11	5	184
	65 lat i więcej	61	13	21	6	211
Miejsce zamieszkania	Wieś	64	12	19	6	401
	Miasto do 19 999	71	11	15	3	146
	20 000 – 99 999	73	9	13	6	223
	100 000 – 499 999	74	10	10	6	149
	500 000 i więcej mieszk.	70	13	14	4	94
Wykształcenie	Podstawowe / gimnazjalne	58	12	21	9	202
	Zasadnicze zawodowe	72	11	11	7	249
	Średnie	74	11	12	3	311
	Wyższe	68	10	19	3	252
Grupa społeczna i zawodowa	Kadra kier., spec. z wyższym wyksz.	64	12	21	3	102
	Średni personel, technicy	67	9	18	6	34
	Pracownicy adm.-biurowi	73	11	15	2	67
	Pracownicy usług	77	11	6	6	52
	Robotnicy wykwalifikowani	73	8	14	5	134
	Robotnicy niewykwalifik.	78	6	14	2	41
	Rolnicy	64	14	13	9	55
	Pracujący na własny rach.	69	16	10	5	47
	Bezrobotni	69	13	12	7	40
	Emeryci	64	12	18	6	259
	Renciści	77	3	17	3	51
	Uczniowie i studenci	71	11	4	14	56
Gospodynie domowe i inni	69	11	18	2	75	
Pracuje w:	inst. państw., publicznej	71	8	17	4	135
	spółce właścicieli prywatnych i państwa	71	9	15	5	96
	sekt. prywat. poza rolnict.	71	12	13	4	251
	prywatnym gosp. rolnym	66	12	13	9	57
Dochody na jedną osobę	Do 649 zł	69	10	16	4	132
	Od 650 zł do 999 zł	68	13	15	4	164
	Od 1000 zł do 1399 zł	65	9	20	6	150
	Od 1400 zł do 1999 zł	68	10	18	4	158
	2000 zł i więcej	72	15	11	2	183
Ocena własnych war. mater.	Złe	64	9	17	10	93
	Średnie	67	12	17	4	371
	Dobre	71	10	14	5	550
Udział w prakt. religijnych	Kilka razy w tygodniu	35	4	59	2	49
	Raz w tygodniu	66	10	20	4	463
	1–2 razy w miesiącu	71	8	12	9	154
	Kilka razy w roku	76	15	3	6	236
	W ogóle nie uczestniczy	77	12	8	3	100
Poglądy polityczne	Lewica	82	12	4	2	191
	Centrum	74	9	11	6	244
	Prawica	56	13	27	4	302
	Trudno powiedzieć	69	9	14	8	271

Tabela 3

		Na temat wzajemnego stosunku między religią a moralnością można spotkać wiele różnych poglądów. Który z przytoczonych jest najbliższy Pana(i) poglądom?				Liczba osób
		Tylko religia może uzasadniać słuszne nakazy moralne	Dla mnie religia uzasadnia moje reguły moralne, ale sądzę, że można je sobie uzasadnić i bez niej	Nie czuję potrzeby uzasadniania moralności przez religię, wystarczy mi własne sumienie	Nie interesuję się tą sprawą	
		%	%	%	%	
Ogółem		12	30	49	10	982
Płeć	Mężczyźni	12	30	47	11	460
	Kobiety	12	30	50	9	522
Wiek	18–24 lata	7	38	48	7	76
	25–34	8	31	51	10	192
	35–44	6	37	49	8	182
	45–54	11	29	50	10	151
	55–64	17	26	47	10	176
	65 lat i więcej	18	24	46	13	205
Miejsce zamieszkania	Wieś	15	34	38	13	387
	Miasto do 19 999	11	31	53	6	144
	20 000 – 99 999	10	26	55	9	217
	100 000 – 499 999	7	20	65	8	145
	500 000 i więcej mieszk.	10	35	45	10	90
Wykształcenie	Podstawowe / gimnazjalne	21	24	38	17	195
	Zasadnicze zawodowe	13	26	48	14	236
	Średnie	10	30	53	7	305
	Wyższe	5	38	52	5	247
Grupa społeczna i zawodowa	Kadra kier., spec. z wyższym wyksz.	9	33	52	5	99
	Średni personel, technicy	12	24	57	7	34
	Pracownicy adm.-biurowi	5	40	49	7	67
	Pracownicy usług	1	32	59	8	50
	Robotnicy wykwalifikowani	15	22	52	11	129
	Robotnicy niewykwalifik.	7	33	49	11	41
	Rolnicy	9	37	36	18	52
	Pracujący na własny rach.	5	24	64	8	46
	Bezrobotni	12	23	48	18	38
	Emeryci	18	25	45	11	251
	Renciści	19	31	40	11	51
	Uczniowie i studenci	4	42	52	2	54
	Gospodynie domowe i inni	10	38	41	11	71
Pracuje w:	inst. państw., publicznej	10	31	52	7	135
	spółce właścicieli prywatnych i państwa	7	28	59	6	94
	sekt. pryw. poza rolnict.	9	29	53	9	243
	prywatnym gosp. rolnym	7	34	38	21	55
Dochody na jedną osobę	Do 649 zł	17	28	42	12	126
	Od 650 zł do 999 zł	15	27	46	11	158
	Od 1000 zł do 1399 zł	16	29	46	10	149
	Od 1400 zł do 1999 zł	9	36	48	7	154
	2000 zł i więcej	7	33	54	5	182
Ocena własnych war. mater.	Złe	16	25	44	15	87
	Średnie	13	29	45	13	359
	Dobre	10	31	52	7	536
Udział w prakt. religijnych	Kilka razy w tygodniu	53	30	15	2	47
	Raz w tygodniu	13	38	39	10	448
	1–2 razy w miesiącu	10	35	44	11	145
	Kilka razy w roku	4	20	64	12	234
	W ogóle nie uczestniczy	5	8	79	8	98
Poglądy polityczne	Lewica	2	28	65	5	189
	Centrum	11	29	51	9	235
	Prawica	22	38	33	8	298
	Trudno powiedzieć	7	24	52	17	256

Tabela 4

		Jaki jest Pana(i) stosunek do zasad moralnych religii katolickiej? Proszę wskazać tę odpowiedź, która najbliższa jest Pana(i) poglądom.					Liczba osób
		Zasady moralne katolicyzmu są najlepszą i wystarczającą moralnością	Wszystkie zasady katolicyzmu są słuszne, ale wobec skomplikowania życia trzeba je uzupełniać jakimiś innymi zasadami	Większość zasad moralnych katolicyzmu jest słuszna, lecz nie ze wszystkim się zgadzam, a ponadto te, które są słuszne, na pewno nie wystarczają człowiekowi	Moralność religijna jest mi obca, ale niektóre zasady moralne katolicyzmu uważam za słuszne	Zasady moralne katolicyzmu są mi całkowicie obce	
		%	%	%	%	%	
Ogółem		18	25	46	8	3	929
Płeć	Mężczyźni	18	24	45	9	4	436
	Kobiety	17	26	47	7	3	493
Wiek	18–24 lata	7	29	48	11	5	72
	25–34	14	27	47	9	3	185
	35–44	14	29	47	7	3	169
	45–54	18	24	47	8	3	139
	55–64	20	24	44	10	3	172
	65 lat i więcej	29	19	43	6	4	192
Miejsce zamieszkania	Wieś	23	29	42	5	1	370
	Miasto do 19 999	18	22	50	7	3	134
	20 000 – 99 999	15	21	47	10	7	203
	100 000 – 499 999	9	24	52	13	3	137
	500 000 i więcej mieszk.	16	22	40	12	10	86
Wykształcenie	Podstawowe / gimnazjalne	32	19	37	7	6	184
	Zasadnicze zawodowe	20	24	45	6	5	217
	Srednie	13	26	49	10	2	288
	Wyższe	11	28	49	9	2	240
Grupa społeczna i zawodowa	Kadra kier., spec. z wyższym wyksz.	19	26	41	10	4	96
	Sredni personel, technicy	11	34	43	6	6	33
	Pracownicy adm.-biurowi	8	28	56	9		62
	Pracownicy usług	5	33	53	3	5	47
	Robotnicy wykwalifikowani	16	21	51	10	3	119
	Robotnicy niewykwalifik.	8	44	37	11		38
	Rolnicy	30	31	36	1	2	51
	Pracujący na własny rach.	9	28	56	5	2	44
	Bezrobotni	29	29	28	14		36
	Emeryci	28	19	41	8	4	239
	Renciści	21	12	50	11	6	44
	Uczniowie i studenci		28	57	11	4	52
Pracuje w:	Gospodynie domowe i inni	13	24	50	8	5	70
	inst. państw., publicznej	14	31	46	8	1	123
	spółce właścicieli prywatnych i państwa	13	25	50	7	5	86
	sekt. pryw. poza rolnict.	11	28	51	8	3	234
	prywatnym gosp. rolnym	31	33	31	1	5	53
Dochody na jedną osobę	Do 649 zł	25	29	37	8	1	119
	Od 650 zł do 999 zł	20	27	41	5	7	149
	Od 1000 zł do 1399 zł	24	29	34	8	5	139
	Od 1400 zł do 1999 zł	13	30	48	6	2	152
	2000 zł i więcej	8	23	55	12	2	177
Ocena własnych war. mater.	Złe	26	15	44	8	6	82
	Srednie	21	25	41	8	5	337
	Dobre	14	26	49	8	2	509
Udział w prakt. religijnych	Kilka razy w tygodniu	67	17	13	0	2	46
	Raz w tygodniu	23	31	41	3	2	437
	1–2 razy w miesiącu	11	25	55	7	2	138
	Kilka razy w roku	5	22	60	8	5	212
	W ogóle nie uczestniczy	10	5	39	37	9	90
Poglądy polityczne	Lewica	7	21	53	14	4	179
	Centrum	10	24	52	9	4	220
	Prawica	32	29	35	3	1	293
	Trudno powiedzieć	15	23	48	8	6	233

Tabela 5

		Na jakich wartościach i normach moralnych powinno, Pana(i) zdaniem, opierać się wychowanie w szkole państwowej?					Liczba osób	
		Wynikających z etyki katolickiej głoszonej przez Kościół	Z szerzej rozumianej etyki chrześcijańskiej	Z etyki wypracowanej w ramach różnych religii	Z ogólnoludzkiego humanizmu odwołującego się do zasad wspólnych, uznawanych przez wierzących i niewierzących	Mam jeszcze inne zdanie na ten temat		Nie mam zdania
		%	%	%	%	%		%
Ogółem		14	11	8	49	7	10	1012
Płeć	Mężczyźni	14	13	9	45	8	11	474
	Kobiety	15	9	8	52	6	10	538
Wiek	18–24 lata	10	8	8	53	5	16	79
	25–34	20	14	4	45	9	8	196
	35–44	10	13	10	53	8	6	190
	45–54	9	13	9	49	9	11	154
	55–64	13	9	10	53	7	9	183
	65 lat i więcej	20	9	8	44	4	16	212
Miejsce zamieszkania	Wieś	21	12	8	37	9	13	399
	Miasto do 19 999	13	12	8	54	5	7	147
	20 000 – 99 999	11	10	10	52	7	11	223
	100 000 – 499 999	6	12	7	60	3	12	151
	500 000 i więcej mieszk.	9	8	7	66	7	3	93
Wykształcenie	Podstawowe / gimnazjalne	22	7	8	31	7	24	202
	Zasadnicze zawodowe	20	12	8	38	8	14	247
	Średnie	12	11	10	54	7	6	311
	Wyższe	6	14	6	67	6	1	252
Grupa społeczna i zawodowa	Kadra kier., spec. z wyższym wyksz.	8	13	3	71	5		102
	Średni personel, technicy	9	23	3	44	17	5	34
	Pracownicy adm.-biurowi	8	10	11	60	8	3	67
	Pracownicy usług	7	7	8	52	10	16	52
	Robotnicy wykwalifikowani	19	17	10	37	7	9	133
	Robotnicy niewykwalifik.	18	9	7	40	15	12	41
	Rolnicy	18	18	10	27	12	15	55
	Pracujący na własny rach.	13	9	7	61	7	3	47
	Bezrobotni	23	7	6	42	8	14	40
	Emeryci	18	8	9	45	4	15	260
	Renciści	17	6	14	47	7	10	51
	Uczniowie i studenci	2	7	11	63	1	16	56
	Gospodynie domowe i inni	14	15	5	49	6	10	74
Pracuje w:	inst. państw., publicznej	9	15	8	53	11	3	136
	spółce właścicieli prywatnych i państwa	13	7	5	61	9	5	96
	sekt. prywat. poza rolnict.	13	14	7	50	7	9	250
	prywatnym gosp. rolnym	21	16	9	26	11	18	57
Dochody na jedną osobę	Do 649 zł	24	14	9	28	14	11	131
	Od 650 zł do 999 zł	20	10	8	47	8	7	164
	Od 1000 zł do 1399 zł	17	11	7	41	8	16	152
	Od 1400 zł do 1999 zł	12	10	10	55	4	9	159
	2000 zł i więcej	5	15	9	65	3	3	183
Ocena własnych war. mater.	Złe	16	13	5	36	9	22	93
	Średnie	14	11	8	45	8	13	372
	Dobre	14	11	8	53	6	7	547
Udział w prakt. religijnych	Kilka razy w tygodniu	37	23	15	17	2	6	49
	Raz w tygodniu	20	16	6	42	7	9	464
	1–2 razy w miesiącu	12	8	11	49	7	13	152
	Kilka razy w roku	5	5	9	60	8	13	236
	W ogóle nie uczestniczy	5	6	7	70	6	6	100
Poglądy polityczne	Lewica	6	6	12	66	6	5	190
	Centrum	9	10	10	55	9	7	243
	Prawica	23	18	6	41	3	9	305
	Trudno powiedzieć	15	8	6	41	10	20	271